MIKKO MOILANEN

Kohtalona mestauslava

KUOLEMANRANGAISTUS SUOMESSA 1500-1825



DOCENDO

Kohtalona mestauslava

MIKKO MOILANEN

Kohtalona mestauslava

KUOLEMANRANGAISTUS SUOMESSA 1500-1825

DOCENDO

Copyright © Mikko Moilanen ja Docendo 2021

Tämän teoksen tekstin jäljentäminen ilman lupaa painamalla,
monistamalla, skannaamalla tai muilla tavoin kielletään
tekijänoikeuslain mukaisesti.

Ulkoasu ja taitto: Jyri Alanne, Viestintä Kreivi Oy
Docendo on osa Werner Söderström Osakeyhtiötä.
Lönnrotinkatu 18 A, 00120 Helsinki
www.docendo.fi

ISBN 978-952-850-902-8
Painettu EU:ssa
Tuoteturvallisuuteen liittyvät tiedustelut:
tuotevastuu@docendo.fi

Sisällys

Lukijalle 7

Teoksen sisältö 9

I Oikeudenhoito historian saatossa 13

Keskiaika ja 1500-luku 15
Puhdasoppinen vuosisata 23
Laki ankaroituu 21
Tuomiokäytäntö 1600-ja 1700-luvulla 25

II Kohti uudenlaista maailmankuvaa 31

Kustaa III ja lakiuudistus 32
Valistusajan tuulahduksia 34

III Kuolemanrangaistus väistyy 41

Puolesta ja vastaan 43
Nykytilanne 48
1900-luku 45

IV Rikoksen tutkinta ja tuomitseminen 51

Ylin instanssi 52
Oikeustuvassa 56
Todistelumenettely 61
Ilmianto ja esitutkinta 54
Hovioikeus puntaroi asiaa 58
Ratkaiseva tunnustus 64

V Sakkorangaistus ja sen vaihtoehdot 75

Ruumiinrangaistus 76
Häpeärangaistus 80
Karkotus ja henkipattoisuus 80
Kohti vapausrangaistusta 82

VI Ankarimmin tuomitut pahanteot 87

Henkirikokset 89
Rauhanrikos 121
Lapsenmurha 124
Omaisuusrikokset 167
Noituus 202
Itsemurha 213
Murhapoltto 111
Väkisinmakuu 122
Seksuaalirikokset 135
Auktoriteettirikokset 180
Sotilaskarkuruus 212

VII Kuolemanrangaistuksen toimeenpano 219

Kipu ja kärsimys matkaeväiksi ikuisuuteen 220
Verta, kyyneliä ja häpeää 221
Kohtalon kellot kumisevat 230
Käytännön järjestelyjä 233
Pyöveli – laillistettu hengenriistäjä 258

VIII Mestauspaikat ja hirttomäet 263

Taikauskoa 265
Paikallistaminen 269

IX Arkkiveisuja ja perimätietoa 275

Kansa tarinoi 279

X Ihmiskohtaloita elon myrskyissä 295

Neljäs käsky 295
Verot verta juo 299
Paatumus 302
Kerjäläinen 310
Kolme rosvoa 317
Yksi mies – kaksi vaimoa 325
Sortuva elämä 329
Onpa taivaassa tarjolla 335
Rakkaus on sokea 345
Minkä nuorena oppii 349
Murha ei vanhene 352
Miestennielijä 357
Pois pahasta maailmasta 363
Sisko ja sen veli 366
Laukaus erämaassa 372
Hellämieltä vailla 384
Avaintodistaja 389
Konstit eivät lopu 402
Pieksunjälki lehmänlannassa 411
Lammasnahkaturkki 417
Teurastaja 427
Myrkky-Mikko 435
Rampa nainen 449
Kylätappelu 456
Syyttömänä teloitettu? 463

XI Teloitukset suomessa 1500 – 1825 467

Ajallinen vaihtelu 469
Rikosrakenne 472
Sukupuoli ja sosiaalinen asema 475
Kokonaismäärä 479
Pelotevaikutus – esivallan turha toive? 481

XII Lopuksi 485

Epilogi 488

Liitteet ..... 493 Lähteet ja viitteet ... 531

Lutzíjalle

Kuolemanrangaistus rankaisukeinona on tunnettu ihmiskunnan historiassa halki vuosituhansien. Jo pelkkä sana pysähdyttää: kun rikos on sovitettu kuolemalla, kaikki on peruuttamatonta. Rikoksentekijää ei voida hyväksyä enää yhteisön jäseneksi, vaan hänestä on päästävä lopullisesti eroon. Pahaa ei voida parantaa, se on tuhottava. Yhteiskunnan normeja ja moraalikäsityksiä vastaan eniten rikkoneita on tuomittu kuolemaan kauan ennen kuin kirjoitettuja lakeja oli edes olemassa.

Homo homini lupus est. Ihmisveren vuodattaminen on ihmisen sisimpään aikojen alussa rakentunut pakkomielle, jota on pidetty suurimpana oikeudenmukaisuutena ei vain sodan, vaan myös rauhan vuosina. Uskonnolla perusteltua verikostoa on esiintynyt kaikissa kansakunnissa, ja hyvitysperiaate ”silmä silmästä” on yhä kirjattu monien maiden lakeihin. Jo vanhimpiin tunnettuihin lakeihin sisältyi kostamisen periaate ja näkemys, jonka mukaan rikos tuli sovittaa samalla tavalla kuin se oli tehty: rikollisen tuli saada osakseen sama fyysinen seuraamus, jonka oli toiselle tuottanut.

Rankaisematta jäänyt rikos ei horjuttanut vain yhteiskuntajärjestystä, vaan se saattoi suututtaa kaikkivaltiaan Jumalan ja suistaa koko valtakunnan turmioon. Viimeksi mainittua näkökohtaa painotettiin länsimaissa erityisesti 1500- ja 1600-luvuilla. Rauha jumalten kanssa tuli säilyttää, ja siitä oltiin valmiit maksamaan äärimmäinen hinta. Mahtimiesten ja oikeudenjakajien todelliset motiivit saattoivat olla aivan muuta kuin jumalten tyynnyttely. Brutaali rankaisukäytäntö, julkinen verenvuodatus teloituspaikoilla ja henkiolennoilla pelottelu ovat oiva keino vallan pönkittämisessä.

Kuolemanrangaistus on suurinta valtaa, jota yhteisö voi käyttää yksityisen jäsenensä alistamiseksi. Ihmisiä on jumalten, kuninkaiden ja keisarien nimissä haudattu ja poltettu elävältä, kiskottu hirsipuuhun, leikelty ja paloiteltu, ammuttu hengiltä. Käytäntö on aina ollut luonnollinen osa yhteiskuntaa – myös länsimaiden sivistyksen vuosisatoina. Ankarinta rangaista on pidetty tarpeellisena, jotta yhteiskuntajärjestys säilyy eivätkä vallanpitäjien yöunet häiriinny.

Oikeutus ihmishengen riistämiseen on kyseenalaistettu vasta viimeisen parinsadan vuoden aikana. Sitä ennen kuolemanrangaistus oli itsestäänselvyys lähes kaikkialla maailmassa. 1900-luvun kuluessa valtio toisensa jälkeen on siitä luopunut. Kulkeeko kehitys myös tulevaisuudessa samaan suuntaan, jää nähtäväksi. Kuolemantuomio on rangaistusmuodoista se, joka edelleen herättää vahvoja tunteita joko puolesta tai vastaan – oli sitten kyse oikeuslaitoksen ammattilaisista tai suuresta yleisöstä.

Käsitykset kuolemanrangaistuksen tarpeellisuudesta ja oikeutuksesta ovat eri aikakausina vaihdelleet. Mielipiteet ja kannanotot tiivistyvät arvokysymykseen siitä, mikä on yksilön ja yhteisön oikeuksien hyväksyttävä suhde. Loukkaako äärimmäinen rangaistus yksilön koskemattomuutta ja ihmisenä elämisen oikeuksia? Vai onko yhteiskunnalla oikeus tai jopa velvollisuus surmata yksilö, joka on järkyttänyt yhteisön elämää ja rikkonut sen keskeisiä arvoja? Kuolemanrangaistuksen vastustajat korostavat yksilön perusoikeuksia, kannattajat painottavat kuria, järjestystä ja yhteisön turvallisuutta.

Tämä kirjan tarinat päättyvät vain harvoin onnellisesti. Teos kuljettaa lukijaa sameissa vesissä ja murheen laaksoissa, tutustuttaa elämän laitapuolen kulkijoihin ja yrittää ymmärtää yhteisön marginaaliin syystä tai toisesta joutuneita piruparkoja.

Mikä hyötyä siitä on kenellekään, jos ikivanhat rikokset ja rangaistukset kaivetaan esille satoja vuosia vanhoista asiakirjoista? Eivätkö tuomittujen luut voisi levätä rauhassa siellä missä ikinä lienevätkin? Miksi muistella entisajan ihmisten elämäntaisteluita, koska huolia ja murheita näkyy ympärillämme päivittäin ja aivan tarpeeksi?

Kysymysten oikeutusta ei tule kiistää. Mutta voisiko historia tässä kohtaa myös opettaa? Tiedostamalla menneiden sukupolvien kärsimykset nykypäivän ihminen kenties ymmärtäisi omat ahdinkonsa ja menetykset uudessa valossa. Ainakin pikkumurheet voisivat menettävät merkityksensä, kun tajuaa, millaisten koettelemusten kautta entisajan ihminen joutui

kulkemaan, oli sitten kyse kato- ja nälkävuosista, sodista tai ruttotaudeista – tai ankarasta oikeuskäytännöstä.

Menneisyyden haamut eivät jätä historiantutkijaa rauhaan ennen kuin arkistojen kaikki kätköt on pengottu esille ja myös ihmismielen pimeisiin puoliin on tutustuttu. Tämän kirjan olemassaolo on perusteltavissa jo senkin vuoksi, ettei vastaavaa ole vielä aiemmin Suomessa julkaistu. On toivottavaa, että esille nostettu aineisto voisi tulevaisuudessa palvella historiantutkimusta yleisemminkin.

Tuomitut ja heidän elämäntarinansa nousevat keskiöön tässä teoksessa. Mitkä olosuhteet johtivat heidät tilanteisiin ja tekoihin, joista laki ei tuntenut kuin yhden vaihtoehdon? Kuuntelemalla tuomittujen ääntä voimme välttyä teennäiseltä rikkiviisaudelta. Juha Siltalan sanoin: ”Menneisyyden tutkiminen voi opettaa myötätuntoa inhimillistä haavoittuvuutta kohtaan, se kun on johtanut vahvojakin ihmisiä sattuman armoille.”[1]

TEOKSEN SISÄLTÖ

Kuolemanrangaistusta Suomessa voidaan asiakirjojen valossa tarkastella 1500-luvulta lähtien. Sitä varhaisemmilta ajoilta lähdeaineistoa ei ole juurikaan säilynyt. Arkistoainesta kuolemanrangaistukseen päätyvistä oikeustapauksista löytyy tyydyttävästi 1600-luvun alkupuoliskolta lähtien ja kattavammin 1700-luvun puolivälistä alkaen.

Tämä kirja esittelee Suomen maaperällä harjoitettua oikeuskäytäntöä ja laillisen kuolemanrangaistuksen historiaa rauhanajan olosuhteissa. Sota-aikojen ja muiden levottomuuksien poikkeusoloja esitellään suppeammin. Sotilaiden rikoksista mukana ovat lähinnä ne, jotka on tehty palvelusajan ulkopuolella tai siviiliväestöön kohdistuvina.

Aineistoa on hankittu lääninhallinnon ja oikeuslaitoksen arkistoihin talletetuista asiakirjoista. Täydentävää tietoa aikalaisten henkilöhistoriaan on saatu eri seurakuntien kirkonkirjoista. Vanhat sanomalehdet ja kartat sekä perimätieto antavat tietoa rankaisupaikkojen sijainnista eri pitäjissä ja kaupungeissa.

Arkistolähteet eivät ole täydellisiä. Niitä on aikojen saatossa eri syistä tuhoutunut tai hävinnyt. Rankaisukäytännön kirjaamista ei vanhempina aikoina katsottu erityisen tarpeelliseksi. Aineiston rajoituksista huolimatta kirjasta löytyy vastaus – tai ainakin valistunut arvio – muutamaan kes-

keiseen kysymykseen. Kuinka moni suomalainen kärsi kuolemanrangaistuksen 1500–1800-luvuilla? Mitkä rikokset veivät heidät teloituslavalle? Millaisina ihmisinä rikoksentekijät asiakirjoissa näyttäytyvät? Ja lopuksi: mistä löytyvät entisajan mestauspaikat?

Teoksen esitystapa on enemmän kerronnallinen kuin tulkitseva. Tapahtumat ja ihmiskohtalot pyritään esittelemään niin tarkasti kuin asiakirjat ja perimätieto sen sallivat. Käytetyt lähteet ovat huomattavalta osin alkuperäisiä, mutta kyse ei ole tieteellisiä reunaehtoja täyttävästä tutkimuksesta. Aiemmin julkaisematon tietoaines on varustettu lähdeviitteillä, mikä toivon mukaan tarjoaa historiantutkimukselle eväitä syvällisempään tulkintaan ja pohdiskeluun.

Laissa ilmenee yhteiskunnan yleistahto. Rikos merkitsee tämän yleistahdon loukkausta ja rangaistus sitä, että tuomittu sovittaa tekonsa yhteiskunnalle.

– J. V. Snellman

I

Oikeudenhoito historian saatossa

Heimoyhteisöjen aikakaudella ei ollut olemassa enempää kirjoitettuja lakeja kuin oikeutta jakelevaa keskitettyä valtiomahtiakaan. Riidat ja rikokset ratkottiin sukujen ja kylien välillä – milloin sovinnon, milloin kostamisen kautta. Verikosto saattoi johtaa ylenmääräiseen verenvuodatukseen, mikä vaaransi koko yhteisön olemassaolon. Sitä ei kukaan toivonut, ja niin muodostui sovinto-oikeuden käytäntö. Asekuntoiset miehet tekivät sovinnon vastapuolen kanssa ja vääryyttä tehnyt hyvitti kärsinyttä aineellisesti.[2]

Aikaa myöten heimoyhteisöt väistyivät ja tilalle nousi järjestyneempiä yhteiskuntia. Samalla alkoivat hahmottua hallintorakenteet ja virallisempi oikeudenhoito. Rikosten rankaisemisesta tuli valtaapitävien keino ylläpitää kuuliaisuutta ja järjestystä. Vanhakantainen oikeudenjakotapa ja hyvitysjärjestelmä korvautuivat lakiin pohjautuvilla tuomioilla ja määräyksillä. Myös kuolemanrangaistus tuli panna toimeen organisoidun yhteiskunnan nimissä. On arveltu, että kuolemanrangaistus kytkettiin eurooppalaiseen oikeudenhoitoon noin 700 vuotta ennen ajanlaskumme alkua. Käytäntö muotoutui Välimeren alueella samoihin aikoihin, kun valtiollinen keskusvalta sai kaupunkikulttuureissa jalansijaa. Aikaa myöten oikeusperiaatteet siirtyivät keskisen Euroopan kautta Pohjolan kansoille.

Laittomuuksiin langenneet

Väkivaltaa ja laitonta seksiä, siinä suomalaisen yhteiskunnan tyypilliset rikokset uuden ajan alkuvuosisatoina. 1500-luvulla tapeltiin ja tapettiin paljon. 1600-luvulla lähes puolet kaikista oikeusistuimiin tuoduista jutuista koski seksuaalirikoksia. 1700-luvun tyyppirikoksia olivat eläimeen sekaantuminen ja lapsenmurha.

Rikos on teko tai toiminta, jonka kautta tekijä rikkoo yleistä oikeustajua ja yhteisön hyväksymiä normeja vastaan ja josta laki määrää hänelle rangaistusseuraamuksen. Eri ihmisyhteisöjä ja kulttuureja verrattaessa havaitaan, että rikokseksi katsottujen tekojen luettelossa esiintyy poikkeavuutta. Niistä löytyy kuitenkin muutamia rikostyyppejä, jotka ovat pysyneet ankarasti tuomittavina ympäri maailman ja halki vuosituhansien.

Laki on aikakautensa tuote ja ilmaus yhteisön moraalikäsityksistä ja tarpeista. Lakitekstit kertovat kulloisenkin kulttuurin ja yhteiskunnan järjestäytymisasteesta ja siitä, mitä ihminen milloinkin on pitänyt oikeana ja mitä vääränä. Säädökset viestivät yhteisön normeista, arvoista, moraalista ja uskomuksista.

Laki voi olla voimassa pitkiä aikoja – jopa satoja vuosia. Talouselämän ja politiikan ympäristön muutokset määrittävät sen, missä tahdissa yhteisön normijärjestelmä muuttuu ja mihin suuntaan laki ajan saatossa muovautuu. Joinakin aikoina tietty rikosmuoto käsitetään erityisen tuomittavaksi, toisina aikoina sama laiton teko tuottaa lievemmät seuraamukset. Kaikkein torjuvimmin on suhtauduttu – kulttuurista riippumatta – henkirikokseen ja toisen omaisuuteen kajoamiseen: tuskin mikään yhteisö hyväksyy tappamista tai varastamista. Historia on osoittanut, että taloudellisen ja poliittisen vallan keskittyminen merkitsee tiukkaa kontrollipolitiikkaa. Kun päätösvalta yhteisössä demokratisoituu, kyky sietää normeista poikkeavaa käyttäytymistä lisääntyy.

Rangaistuskäytäntö voi olla lakipykäliin verrattuna lempeämpi tai ankarampi. Yhteiskunnan murrokset ja valtaapitävien vaihtuminen merkit-

sevät monesti sitä, että lakia sovelletaan eri tavoin kuin aiemmin. Rangaistukset ankaroituvat sitä enemmän, mitä vahvempi vallankäyttäjä on suhteessa alamaisiin ja mitä suuremman uhan alamaiset vallankäyttäjälle muodostavat.

Kuolemanrangaistuksen historia ulottuu vuosituhansien takaiseen aikaan. Rankaisumuoto mainitaan jo varhaisemmissa tunnetuissa lakikokoelmissa neljän vuosituhannen takaa. Säilyneet lähteet osoittavat, että rangaistusta käytettiin niin vanhassa Kiinassa, Babyloniassa kuin faaraoiden Egyptissä. Vanhimmat tunnetut oikeudenhoitoa koskevat kirjalliset lähteet – 3 700 vuoden takainen Hammurabin laki ja vanhan testamentin Mooseksen laki – osoittavat kuolemalla rangaistun henkirikoksiin, siveysrikoksiin ja omaisuusrikoksiin syyllistyneitä. Myös antiikin aikakausina Kreikan ja Rooman kulttuureissa kuolemanrangaistus oli tavanomainen rikosseuraamus.

KESKIAIKA JA 1500-LUKU

Ei varmuudella tiedetä, kuinka kauan Ruotsissa on kuolemanrangaistusta käytetty. Riimukivikirjoituksia lukuun ottamatta kirjalliset oikeuslähteet eivät ulotu sydänkeskiaikaa (n. 1000–1300) kauemmas menneisyyteen. Vanhimpia ovat maakuntalait, joita alettiin työstää kirjalliseen muotoon 1200-luvulla.

Keskiajan Suomessa elettiin kahden kurinpito- ja rangaistuskäytännön alaisina. Kirkollinen oikeusjärjestelmä ojensi pienempiin hairahduksiin ja synteihin langenneita oman kurinpitojärjestelmänsä avulla. Kuolemantuomio ei kuulunut kirkon työkaluihin. Maallinen oikeus käsitteli isommat rikokset ja langetti niistä myös kuolemanrangaistuksia.

Maakuntalaeissa kuolemanrangaistus säädettiin lukuisista rikoksista. Syyllisellä oli silti hyvä mahdollisuus säilyttää henkensä, jos hän sitoutui hyvittämään rikoksen uhria tai tämän sukua taloudellisesti. Törkeästä rikoksesta rysän päältä kiinni jääneen oikeusturva oli kuitenkin heikko. Jos joku kajosi toisen vaimoon ja aviomies sattui heidät yllättämään, hänellä oli oikeus lyödä pahantekijä välittömästi hengiltä ilman mainittavia seurauksia. Käräjätuvassa tapaus tulkittiin puolustautumistekona.

Keskiajalla kuninkaanvalta alkoi kasvaa ja saada otetta myös oikeudenhoidossa. Maakuntalakeja seurasivat Birger Jarlin rauhanlait. 1300-luvun

puolivälissä hänen pojanpojanpoikansa Maunu Eerikinpojan hallitus sääti maanlain koko valtakuntaa varten ja sen jälkeen kaupunginlain erityisesti Tukholmaa koskevana. Myöhemmin kaupunginlakia sovellettiin muissakin kaupungeissa.

Oikeuslaitoksen järjestäytyminen merkitsi sitä, että rikoksentekijä ei enää välttämättä selvinnyt hyvittämällä vastapuolta. Rikollisen tuli saada

Maunu Eerikinpojan maanlaki ja kaupunginlaki

Ensimmäiset koko Ruotsin valtakuntaa koskevat lait säädettiin 1300-luvun puolivälissä kuningas Maunu Eerikinpojan valtakaudella. Toinen laeista eli maanlaki oli voimassa kaikilla maaseutualueilla ja toinen eli kaupunginlaki nimensä mukaisesti kaupungeissa.

Maunu Eerikinpojan lait määräsivät kuolemanrangaistuksen useasta rikoslajista. Sellaisia olivat murha, noituus, eläimeen sekaantuminen ja törkeä varkaus. Toimeenpanotavat olivat julmia ja tuomitulle enemmän kipua tuottavia kuin myöhempinä aikoina. Kaulankatkaisu tai hirttäminen ei läheskään aina riittänyt rikoksen seuraamukseksi. Laki määräsi sellaisiakin teloitustapoja kuin kuoliaaksi ruhjominen, kivitys, elävänä hautaaminen tai elävänä polttaminen. Lievemmissä rikoksissa tuli käyttää ruumiinrangaistuksia, kuten silpomisia tai raipaniskuja. Ankarien rangaistusten tarkoitus oli toimia pelotuksena muille ja vähentää tulevaa rikollisuutta.

Ruumiillinen ja henkinen kidutus tunnustuksen saamiseksi oli yleisesti hyväksyttävää. Ei liene epäilystä, etteikö moni jäykkäniskainen syytetty olisi piinapenkkiin joutunut.

Asianomistajalle lankesi keskeinen rooli rankaisun hoitamisessa. Rangaistus pantiin toimeen välittömästi tuomion lukemisen jälkeen käräjäpaikalla tai kaupungin torilla. Kuolemantuomioita ei alistettu ylempien oikeusinstanssien – sellaisia ei edes ollut – tai kuninkaan vahvistettavaksi.

Kuolemantuomioiden täytäntöönpanolle ei ollut erityistä virkakuntaa. Maunu Eerikinpojan laeissa tosin mainitaan teloittaja, mutta virkapyöveli hän ei ollut. Kuolemanrangaistuksen pani toimeen joko asianomistaja itse tai hänen nimeämänsä henkilö. Mestauspiiluun saattoi tarttua myös joku oikeuden jäsenistä.

PYÖVELI ON HYÖDYLLINEN JA ARMELIAS MIES.
KUN HÄN PUDOTTAA PÄÄN RIKOLLISELTA,
YHTEISÖÖN PALAUTUU RAUHA JA JÄRJESTYS.

- MARTTI LUTHER

Kuolemanrangaistus on ankarin mahdollinen rikosseuraamus. Suomen maaperällä teloitukset olivat arkipäivää keskiajalta aina 1800-luvulle saakka. *Kohtalona mestauslava* on ensimmäinen kattava esitys kuolemantuomioista ja niihin johtaneista rikoksista Suomessa.

Synkät tarinat kertovat rauhan oloissa kuolemaantuomittujen historian. Asiakirjalähteistä tavoitettu 1 500 tapauksen aineisto osoittaa, millaiset laittomuudet johtivat ihmisiä pyövelin kirveen alle. Mitkä rikokset olivat tyypillisiä miehille ja mitkä naisille? Olivatko tuomitut paatuneita pahantekijöitä vai onnettomien sattumusten eksyttämiä piruparkoja? Mitkä tekijät lopulta johtivat kuolemanrangaistuksen väistymiseen oikeuskäytännöstä?

Teloitukset toimeenpantiin julkisesti eli kaiken kansan nähden. Tämä oli esivallan mielestä tarpeen, jotta rahvas pysyisi jatkossa kaidalla tiellä. Rankaisupaikkojen historiaa ei ole aiemmin Suomessa selvitetty. Tämä kirja esittelee yli 300 mestaus- ja hirttopaikkaa ja niihin liittyvää perimätietoa.

DOCENDO

9 789528 509028

ISBN 978-952-850-902-8

KL 92

www.docendo.fi